

LLENGUA I NACIONALISME: DOS COMENTARIS

Antoni M. BADIA I MARGARIT

He pensat que podia no mancar d'interès de reproduir, ara junts, els dos textos que figuren a continuació i que havien correspost a objectius i a circumstàncies diferents. Tanmateix, ambdós tenen de comú el contingut i el plantejament. D'altra banda, són textos prou recents perquè els puguem considerar d'actualitat: el primer és una conferència feta a l'octubre de 1986 i publicada el 1987; el segon, una comunicació a un col·loqui de 1984, publicada el 1985. Quant a llur coneixença i difusió entre nosaltres, haig de reconèixer que, malgrat referir-se a temes de català, ben poc nombrosos són els qui n'han sabut la mateixa existència, per tal com veieren la llum a Oviedo i a París, respectivament, i en publicacions especialitzades. De més a més, les dues versions originàries, en castellà, ara recobren la llengua en la qual foren concebudes i planejades: el català.

Es tracta de dos textos que es troben íntimament relacionats. Tant, que el paràgraf 7 del primer no és sinó un resum de tot el segon, cosa que m'ha permès de reduir dràsticament el text d'aquell perquè hom el tornarà a trobar, més desenvolupat, en aquest.

El primer, «Llengua i identitat nacional», fou la conferència de clausura de les Jornades d'Estudi que, organitzades per l'*Academia de la Llingua Asturiana*, es descabdellaren els dies 27, 28 i 29 d'octubre de 1986 a la ciutat d'Uviéu. Diversos temes hi foren considerats, en relació amb la problemàtica lingüística, sociolingüística i cultural de l'asturià. Jo mateix m'hi vaig encarregar d'una altra lliçó intitulada «De la dialectologia historicista a la dialectologia sociolingüística» a prec de l'Acadèmia. Però aquesta m'havia demanat sobretot de dissertar, a la sessió de clausura de les Jornades, sobre la llengua i la seva incidència en la idea i el fet nacionals. Havien convingut que hi parlaria fonamentalment d'allò que conec —la realitat catalana—, bé que tenint en compte els seus paral·lelismes i, eventualment, la seva aplicació a la situació sociolingüística d'Astúries. Referència bibliogràfica: *Lengua e identidat nacional*, dins «Lletres Asturianes, Boletín Oficial de l'Academia de la Llingua Asturiana», Principáu d'Astúries, vol. 23, 1987, ps. 37-46.

El segon text, «Paral·lelisme entre normalització lingüística i nacionalisme a Catalunya (1901-1939)», fou la meua comunicació al Col·loqui internacional sobre nació i nacionalitats a Espanya (segles XIX i XX), que, organitzat per la Fondation Singer-Polignac, tingué lloc a París, del 28 al 31 de març de 1984. La majoria de les comunicacions que hi foren presentades eren orientades des dels angles de visió de la història política, la sociologia, etc. Invitat a col·laborar-hi, vaig jutjar oportú de dur-hi un tema, potser redundat, però que no deixa de correspondre a la realitat catalana, que sempre hem considerat estretament vinculada a la vitalitat de la llengua. És la comunicació que, com he dit, figurava, d'una manera molt resumida, a la meua conferència d'Astúries. La vaig exposar en francès, però la versió escrita ho era en castellà, i en aquesta llengua aparegué. Referència: *Paralelismo entre normalización lingüística y nacionalismo en Cataluña (1901-1939)*, dins «Nation et nationalités en Espagne/Nación y nacionalidades en España», París 1985, Editions de la Fondation Singer-Polignac, ps. 309-321.

Espero que un major coneixement d'aquests dos textos entre nosaltres presti el servei que —segons que jo imagino— se'n pot desprendre. Amb aquest esperit n'he preparat la nova edició.

Barcelona, estiu de 1987

LLENGUA I IDENTITAT NACIONAL

1. Una qüestió prèvia

Per a tractar del tema d'aquesta dissertació el primer que cal és que la llengua que volem relacionar amb la *identitat nacional* sigui això: una *llengua*. En conferències i cursos universitaris acostumo a dir, a propòsit de la distinció entre *llengua* i *dialecte*, que, perquè una parla pugui ésser considerada llengua, ha de reunir els següents requisits¹:

1. Ha de tenir una estructura pròpia.
2. Ha de posseir un bagatge cultural, xifrat especialment en una literatura escrita.
3. Ha de sentir-se protegida per una consciència col·lectiva de pertànyer a la comunitat que s'expressa en aquesta llengua, mitjançant *a*) una adhesió a ella i *b*) una voluntat d'usar-la.

Si els punts 1 i 2 són de caràcter objectiu, el 3 fa referència a l'actitud dels parlants envers llur pròpia llengua, aspecte que em sembla de gran importància i al qual faré referència reiteradament d'ara endavant.

Els tres requisits esmentats són els que normalment exigim per a poder considerar una llengua com a tal. En rigor, pot mancar-ne un, si és compensat pels altres dos. Per exemple: només forçant una mica les coses podem dir que l'èuscar posseeix una literatura (ja que aquesta és tardana i escassa); en canvi, ningú no posarà en dubte la seva existència com a llengua.

Per tant, una llengua ha de comptar amb una estructura pròpia (que, a més, rep el suport de diversos elements de cohesió, dels quals parlaré al § 2). Una llengua consisteix en un sistema de signes complet i singular. *Complet*, en el sentit que no recorri parcialment a signes o característiques pertanyents a una altra llengua en l'estructura de la qual reposi (i de la qual fóra aleshores un dialecte), i *singular*, perquè les seves característiques han de diferir suficientment de les de cap altra llengua afí (de la qual, si no fos així, també fóra un dialecte).

Un exemple típic: l'aragonès respecte al castellà. N'hi hagué prou amb una crisi en la producció escrita i un afebliment de la consciència tradicional (subsegüent al Compromís de Casp, amb la instauració d'una dinastia forastera), perquè l'aragonès sofrís, al llarg del segle XV, un procés de ràpida castellanització, com ho demostrà fa anys Bernard Pottier, mitjançant unes anàlisis de documents per dècades en l'esmentada centúria². Així, l'aragonès començava de despersonalitzar-se com a tal, quasi un segle abans del casament del Reis Catòlics. Dificilment hom podria atribuir, doncs, a aquesta unió política una substitució lingüística ja consumada pràcticament en el moment de produir-se aquella (això sense tenir en compte que Castella i Aragó mantingueren llurs institucions independents fins a l'adveniment de la Casa de Borbó). En aquest cas, la raó de la castellanització era més lingüística que sociolingüística: l'aragonès s'assemblava massa al castellà, en les seves peculiaritats més característiques, per salvar la seva independència lingüística (fins aleshores assegurada per circumstàncies polítiques amb llurs seqüeles sociolingüístiques).

Així, i prescindint ara de l'asturià, que constitueix un cas a part (i al qual em referiré immediatament al § 3), penso que Ramón Menéndez Pidal resolgué, al començament de

¹ Recentment els he donat forma escrita a *Entorn dels conceptes de «llengua» i «dialecte» aplicats sobretot al català*, dins *Logos Semantikos. Studia Lingüística in honorem Eugenio Coseriu* (1921-1981), V. Madrid, 1981, ps. 19-25.

² Bernard Pottier, *L'évolution de la langue aragonaise à la fin du moyen âge*, dins *Bulletin Hispanique*, LIV, 1952, ps. 184-199.

segle, la qüestió dels cinc grans grups lingüístics hispànics basant-se en el tret més rellevant, és a dir, en la diftongació de les vocals breus llatines *e*, *o*; com tothom sap, aquesta s'ha produït en les parles centrals (el lleonès, el castellà, l'aragonès), però no en les perifèriques (el galleg i el català). Qualsevol dubte sobre la filiació, per exemple gallega o castellana (entenen aquí castellà en la seva accepció més extensa), d'un text antic o d'un tret dialectal modern, es resolvia mitjançant aquest criteri fàcil i segur.

2. Altres elements de cohesió

A més d'una estructura lingüística pròpia, hi ha altres elements que reforcen la identitat nacional ja determinada per la llengua. Encara que pot ésser que no figurin tots en les diferents nacionalitats, heus aquí els que em semblen més importants:

1. Una cultura, tant entesa en el sentit material (maneres de construir les cases, o de conrear les terres, etc.), com en el dels comportaments humans (matrimoni, primogenitura, festes, romeries), com finalment, allò que alguns dels punts següents suposen de cultura.
2. Una literatura escrita, que reflecteixi, dins la varietat atribuïble a l'evolució de gèneres i estils, la unitat d'una expressió universalment compartida.
3. Una tradició, que comprèn els mites populars, contes, llegendes, endevinalles, etc.
4. Un dret consuetudinari, que resulta de la institucionalització d'usos inveterats (com són ara el successori, els béns en el matrimoni, els contractes, etc.).
5. Una història comuna a tot el territori de la llengua, els parlants de la qual se senten units per ella, que els representa i els aglutina.
6. Una consciència generalitzada de pertànyer a la comunitat idiomàtica o, en els casos de «llengües en contacte», l'esforç col·lectiu per ampliar la base demogràfica d'aquells que usen la llengua en qüestió.

Es clar, doncs, que en aquest conjunt que constitueix la identitat nacional, a l'estructura lingüística s'hi afegeixen una sèrie de factors socio-culturals (punts de l'1 al 5), coronats per l'aspecte essencial del funcionament, realització i creixement de la llengua (punt 6).

3. El cas de l'asturià

En començar aquest paràgraf, sóc ben conscient de l'atreviment que suposa el fet d'haver-me compromès a tractar de la problemàtica de l'asturià, sense que jo pugui vanar-me de conèixer-la prou. És possible que descobreixi postures conegudes per tothom i que m'equivoqui en les meves interpretacions. Accepteu la meua contribució, si més no pel que fa a la bona voluntat amb què l'he preparada. Per altra banda, la meua presència aquí demostra d'entrada l'interès que sento per la tasca que està desenvolupant l'Acadèmia de la Llingua Asturiana.

Crec honestament que, des del punt de vista científic, es poden tenir dubtes sobre la consistència dels trets específics que singularitzen l'asturià (tant pel que fa al seu nombre, no molt elevat, com per la seva qualitat, no sempre crucial). No és que aquest fet resolgui d'entrada la qüestió en sentit negatiu, de manera que ja no hi resti res a dir; abans (§ 1) deia que, dels tres requisits que em semblen indispensables perquè una llengua sigui reconeguda com a tal, en rigor podria faltar-ne un, sempre que els altres dos suplissin l'absència del primer. No és que aquí manqui el primer: parlo, no d'absència, sinó de nombre i grau tal vegada insuficients per a constituir el primer (l'estructura pròpia), amb la qual cosa —i segueixo dient-ho en termes matemàtics— el que podria succeir a tot estirar és que manqués la meitat d'aquesta estructura (o primer requisit).

Quelcom de semblant havia passat entre el català i l'occità, l'existència dels quals com

a llengües diferents i, per això, independents, avui no discuteix ningú. En efecte, si comparem les estructures d'aquestes dues llengües conclourem que les diferències entre ambdues no són excessivament rellevants. Justament això és el que féu dir a W. Meyer-Lübke, ja el 1890³, que «el català no era altra cosa que una varietat del provençal portada a Espanya el segle VIII». Ara bé, molts anys més tard, exactament el 1925⁴, després d'una llarga estada a Catalunya (i havent conegut de prop i directament el català), el mateix romanista modificà la seva opinió: ara, tot dient que el català i l'occità es trobaven units per una gran afinitat, Meyer-Lübke reconeixia que, amb tot, es tractava de dues llengües diferents. I això és el que avui tothom accepta i proclama.

En tot cas, amb l'asturià pot passar el contrari del que passa amb el sard. Reconegut com una llengua romànica independent, i amb unes característiques notablement distintives (que a més el col·loquen en l'agulla de la balança entre la Romània Oriental i la Romània Occidental), el sard es troba avui en procés de desaparició com a llengua. Sense codificació ortogràfica i gramatical, fragmentada en parlars difícils de reduir a un model únic, sense literatura escrita, sense el suport dels seus parlants per assolir un ús escrit susceptible de convertir-se en punt de partida per a una normalització, la llengua sarda pot dur una existència apagada, amb un greu risc de desaparició, tot i que aquesta sigui molt llunyana, ja que —com diré més avall— és molt difícil que una llengua es mori. De totes maneres, no hem d'oblidar que estem entrant en una era, la dels grans mitjans de comunicació de massa, que té la clau del futur de moltes llengües amenaçades.

Però tornem a l'asturià. Aquest, com el català en la seva relació amb l'occità, i no com el sard en el seu camí de desaparició, subratlla i defensa la seva singularitat amb uns suports significatius. Personalment, a mi em semblen correctes els plantejaments de l'Acadèmia de la Llengua Asturiana. Al cap i a la fi, hem de constatar que si avui, una dotzena d'anys després de llançar-se a la rehabilitació de l'asturià —i després d'haver començat sense mitjans i davant de molts discrepans i reticents—, la tasca de l'Acadèmia presenta un balanç positiu, això ha d'animar-la a prosseguir en la comesa que ha iniciat. Però que no es prometi un camí fàcil. Tot seguit examinarem diverses circumstàncies que compliquen les coses.

Quant als altres elements de cohesió que reforcen la identitat nacional (§ 2), entre els quals he esmentat una cultura, una literatura escrita, una tradició, un dret consuetudinari, una història comuna, crec que tots són favorables a la comesa de dignificació de l'asturià. Però a aquesta llista d'elements, jo n'afegia encara un altre, ara de tipus sociolingüístic, al qual concedia molta importància, que suposa una certa incertesa per al futur de l'asturià, i que per això desitjo comentar breument.

En efecte, jo afirmava, de moment, que també reforça la identitat nacional «una consciència generalitzada de pertànyer a la comunitat idiomàtica» (§ 2, 6). Tinc la impressió que a Astúries, aquesta consciència no es troba tan generalitzada com fóra desitjable i com convindria per al futur de l'idioma. En la segona part del mateix paràgraf (§ 2, 6), jo afirmava que la identitat també es veu reforçada, «en els casos de llengües en contacte, per l'esforç col·lectiu per ampliar la base demogràfica d'aquells que fan servir la llengua en qüestió». No hi ha dubte que hom pot incloure l'asturià en aquesta mena de «llengües en contacte» (aquí, en contacte amb la llengua oficial de l'estat). Això s'hauria d'entendre en el sentit que cal provocar la transició a una llengua que la majoria coneix, encara que no l'usa. Crec que aquest és el repte que l'Acadèmia té plantejat, i, sens dubte, en gran part depèn d'ella el resultat de l'esforç de què parlo.

³ Wilhelm Meyer-Lübke, *Grammaire des langues romanes*, vol. I, París 1890, p. 14.

⁴ Wilhelm Meyer-Lübke, *Das Katalanische, Seine Stellung zum Spanischen und Provenzalischen, sprachwissenschaftlich und historisch dargestellt*, Heidelberg, 1925.

4. *Se'n desprèn una conseqüència?*

De tot el que hem dit fins ara, se'n desprèn una conseqüència? Sí. I una conseqüència que sembla molt fàcil i natural. Això no obstant, com veurem, només és aparentment fàcil i natural. Sobretot si es tenen en compte els motlles de la interpretació tradicional del tema, en la mesura que s'aplica a Catalunya. Espero que se'm permeri d'estendre'm una mica sobre la situació de la llengua catalana, perquè aquesta és l'objecte preferent dels meus esforços professionals, i perquè es tracta d'un cas realment excepcional (segons el testimoni de destacats sociolingüistes forasters. La conseqüència que anuncio té dues formulacions relacionades:

a) «La llengua vertebrava la nació». A l'origen, la llengua separa, després aglutina i singularitza. De l'evolució del llatí vulgar a cada comarca en resultaren dotzenes i dotzenes de parlars en allò que després havia de ser un únic domini lingüístic concret (com ho demostra que hom hagi pogut fer la gramàtica històrica de cada manuscrit de l'època d'origen, malgrat que tots, en llurs trets fonamentals, pertanyien a una mateixa llengua). Tota aquesta proliferació es resol amb el predomini i la imposició d'un d'aquests parlars, el qual, si predomina i s'imposa, no és perquè lingüísticament sigui superior (ja que, en rigor, totes les llengües són igualment perfectes), sinó perquè recolza sobre determinats centres de poder (comtal, episcopal, demogràfic, comercial, etc.). Així, molt aviat, els parlars múltiples i fragmentats del territori naixent de la llengua catalana quedaren reduïts a dos: el català occidental, als voltants del comtat d'Urgell, i el català oriental, centrat al comtat de Barcelona (que agrupava a més, els de Vic i Girona), dues modalitats idiomàtiques que han subsistit fins avui.

O, si volem un exemple antic: el llatí, l'osc i l'umbre eren les tres principals llengües del grup itàlic. Totes tres, molt primitives, molt tosques, amb un lèxic preferentment rural, eren molt semblants pel que fa a llurs usos en les societats corresponents. Si el llatí s'imposà a les altres dues, no fou perquè posseís una estructura més apropiada que elles, sinó a conseqüència de la fortuna política del Laci, que estengué el seu poder —i la seva llengua—, de moment a tota Itàlia (deixant arraconats l'osc i l'umbre, que no havien de superar la dura crisi), i, després, sempre a causa de la fortuna política de Roma, a tot l'Imperi Romà que, de resultes de la romanització, adoptà arreu la llengua llatina. O un exemple medieval: és sabut que el castellà, en el centre d'un territori que comprenia, d'oest a est, l'asturià, el lleonès, el mateix castellà, el parlar de la Rioja i l'aragonès, aviat aconseguí de predominar sobre les altres quatre llengües romàniques gràcies a la seva millor fortuna en el desenvolupament de la reconquesta.

b) Al seu torn, i com a segona formulació, «la nació s'explica, es fa, es realitza i es defensa mitjançant la llengua». Podríem citar-ne nombrosos exemples. La nació és coneguda per un conjunt de característiques que abans hem anomenat «elements de cohesió» (§ 2): una cultura, una literatura escrita, una tradició, un dret consuetudinari, una història comuna, i, sobretot, per la llengua en què tots aquests elements s'expressen.

Però la veritat és que, si afinem l'observació, aviat ens adonarem que la conseqüència de què estem parlant no és tan fàcil ni tan natural com ens suggeriria una primera impressió no aprofundida.

a) «La llengua no sempre singularitza». El cas més flagrant n'és el d'Amèrica de parla castellana. No es confirmaren els presagis de Rufino José Cuervo qui, davant la independència de les velles colònies espanyoles, augurava per a la llengua comuna una fragmentació semblant a la que s'havia produït en el llatí, després de la caiguda de l'Imperi Romà que fins aleshores havia assegurat la unitat de la llengua del Laci. No. Malgrat la independència dels països hispanoamericans, la llengua castellana o espanyola ha mantingut a l'altra banda del mar la seva unitat essencial. I això malgrat que no hi hagi cap homogeneïtat entre ells. Més encara, es tracta de països diferents que s'esforcen a fer palesa llur independència, no ja res-

pecte a la tradicional *mare pàtria*, sinó entre ells mateixos. Com tothom sap, aquests afanys han provocat considerables tensions, àdhuc hostilitats franques. Des de llur mateixa independència, l'inventari de totes elles donaria un total de diversos centenars. A més, la situació no s'ha modificat: només cal obrir un diari dels nostres dies, i llegir les notícies que ens donen sobre, per exemple, Hondures, Guatemala i Nicaragua, perquè ens en convencem. En aquesta Amèrica de parla espanyola no fou possible el que aconseguiren els Estats Units del Brasil (que és així com s'anomena el vast país de llengua portuguesa). Una temptativa semblant, que hauria unit les terres de l'istme i del Carib en una sola federació estatal, no reeixí, i així tenim a Amèrica Central els estats més petits entre els que procedeixen de les antigues colònies. En resum, tota l'Amèrica de parla castellana segueix parlant espanyol. Ni tenim la impressió que es pretengui parlar de cultures específiques (si deixem de banda algunes intervencions en sentit contrari, les quals, no obstant això, no semblen gaire arrelades).

b) Per altra banda, «la nació no sempre s'explica mitjançant la llengua, ja que, de vegades, correspon a més d'una llengua». Amb això volem dir que la identitat nacional no impedeix que se sentin llaços de comunió amb altres llengües (per les quals prenen sentit nacionalitats diferents). Ara, el cas típic és el de Suïssa. Els suïssos se senten suïssos fins a la mèdulla. Són fermament suïssos. Però parlen alemany, francès o italià (segons els cantons), sense comptar aquells que, en nombre molt reduït, parlen retoromànic (els quals, per diverses raons, no són monolingües d'aquesta llengua). És cert que a la Suïssa de parla alemanya, sovint s'han manifestat desigs de deslligar-se de l'alemany comú. Això s'explica per raons polítiques: el cas més notable és el de l'època de Hitler, en la qual, per palesar que no se sentien solidaris amb la situació alemanya, els suïssos intentaren —afortunadament en va— elevar el *schwyzertüütsch* a llengua comuna general (com tothom sap, el dialecte suís-alemany és la modalitat parlada a la Suïssa germànica, la qual constitueix una mostra permanent i estabilitzada de diglòssia entre ella i el *hochdeutsch* pangermànic). Malgrat aquestes temptatives, els suïssos de parla alemanya fan servir, en totes les ocasions, la *modalitat alta* de l'única llengua alemanya.

Un altre exemple, que ha cobrat actualitat en el II Congrés Internacional de la Llengua Catalana, celebrat recentment (del 30 d'abril a l'11 de maig de 1986), és el dels aragonesos de parla catalana. En els actes que s'han desenvolupat en el territori que tothom anomena *la Franja* (s'entén: d'Aragó), hem parat compte a dirigir-nos a ells com a aragonesos (que se senten això: aragonesos), però que parlen català. Amb ells (com, per exemple amb els andorrans), no és possible —o, si més no, no és gens aconsellable— de parlar d'altra realitat que no sigui la lingüística, que és el tret comú que ens vincula a tots.

5. «Una nació sense estat, un poble sense llengua?»

El 1979, la revista *Els Marges* (núm. 15), que surt sota els auspicis de la Universitat Autònoma de Barcelona, publicà un estudi al qual tots hem reconegut el vertader caràcter d'un *manifest*. Es tractava d'un text elaborat, després d'unes reflexions llargues i profundes, per un grup coherent de professors universitaris, preocupats pel destí incert —i mai falaguer— de la llengua catalana. El signaven Joan A. Argente, Jordi Castellanos, Manuel Jorba, Joaquim Molas, Josep Murgades, Josep M. Nadal i Enric Sullà.

El títol: «Una nació sense estat, un poble sense llengua?», no podia ser més explícit. Tot el text es basa en una argumentació lògica, irrefutable, implacable. Hom es veu obligat a assentir als seus diferents raonaments. Sembla que la conclusió és indiscutible: una llengua (aquí hem d'entendre: la llengua catalana) no pot realitzar-se, en definitiva no pot subsistir, si no posseeix unes estructures de poder que li assegurin aquesta realització.

El manifest féu impacte. Encara ara segueix essent, entre nosaltres, objecte de preocupació i de discussió. En especial per la contradicció que advertim entre les seves previsions i la rea-

litat present de la llengua. En efecte, per una banda, és evident la força de l'argumentació del text; però, per l'altra, no és menys evident que el català ha anat realitzant-se (fins i tot guanyant terreny, en molts aspectes), malgrat no haver disposat d'aquests centres de poder que el manifest reclama. Com s'explica la contradicció? El català ha pogut mantenir-se, i fins i tot prosperar, gràcies a un factor que ha neutralitzat la via que semblava inevitable: les actituds interessades dels seus habitants, per llur fermesa, per llur adhesió, per llur *lleialtat lingüística*.

I aquesta és la situació actual. Seguim en la discussió sobre si la llengua ha de salvar-se per les estructures o per les actituds. El II Congrés de la Llengua Catalana, que ha tractat a fons la qüestió, ha convertit el dilema (estructures o actituds) en una addició aritmètica: es necessiten les estructures (i lluitem per aconseguir-les) i les actituds (que poden suplir les absències d'aquelles, mentre lluitem, com dic, per aconseguir-les).

6. La història de la llengua catalana des del segle XVIII

No sé si serà necessari recordar-ho: 1) El 1659, mitjançant el Tractat dels Pirineus, quedaven amputades, del conjunt de la llengua catalana, les terres situades al nord del Pirineu, que aviat constituïrien el departament francès dels Pirineus Orientals. 2) El 1716, acabada la Guerra de Successió amb la victòria del primer Borbó, Felip V, aquest sancionà el Decret de Nova Planta, a partir del qual s'emprenien accions repressives sobre l'ús del català, en l'administració en general, en l'administració de la justícia, i, en el darrer terç del segle, en l'ensenyament.

Aquestes mesures provocaren una obligada situació de diglòssia que, iniciada, com dic, al llarg del segle XVIII, es mantingué durant tot el segle XIX, i que està essent combatuda des del principi d'aquest, amb resultats predominantment positius, però també amb retrocessos remarcables. No crec que la diglòssia de què parlo necessiti justificació. Era inevitable: essent el castellà l'única llengua ensenyada a tots els nivells educatius i l'única utilitzada en les ocasions anomenades solemnes dels usos lingüístics (llengua escrita, llengua dels actes acadèmics, polítics, culturals, religiosos, etc.), era difícil que alguna d'aquestes manifestacions es produís en català (tot i que aquest no deixà mai d'usar-se en publicacions d'indole variada). El que és important, però, és que, amb gran diferència respecte a d'altres llengües que es trobaven en una situació semblant, el català se salvà, i amb ell se salvà, més o menys esmorteïda, una vaga idea de nació. Malgrat tots els condicionaments adversos, els catalans es mantingueren sorprenentment fidels a la llengua de llurs pares, fenomen que molts consideren únic en la història de la civilització (i aquells qui es pronuncien així són sociolingüistes estrangers).

La fermesa amb què es mantingué la llengua enllaçà amb el període de la Renaixença, el començament de la qual es fixa tradicionalment el 1833, any de la publicació d'uns versos de B. C. Aribau. El fet és que, a mitjan segle XIX, un grapat d'homes de lletres emprengué la tasca de recuperar per al català la seva antiga condició de llengua de cultura, «l'empresa més noblement folia a la qual s'hagi llançat mai cap poble», com digué fa uns anys Carles Riba. El moviment literari anà creixent quantitativament i qualitativa, alhora que anava guanyant terreny en les diferents capes socials fins que —com s'ha esdevingut en casos comparables— derivà vers el costat polític, de manera que cap al 1900, ja s'anunciaven unes clares aspiracions autonomistes. Amb elles començava la normalització de la llengua. Una normalització més aviat instintiva, sense que ningú no l'hagués planificada, però normalització al cap i a la fi.

De vegades hom es pregunta què hauria estat de la llengua catalana sense la Renaixença. Pregunta difícil de respondre. El que sí que sembla clar és que els catalans ens ho hauríem passat molt millor, si no ens haguéssim compromès a rehabilitar la nostra llengua. No és menys clar que, sense fer-ho, s'hauria anat consumant la pèrdua d'una llengua, que sempre és un bé de la humanitat. El més segur és que els catalans hauríem seguit afectats

d'una diglòssia cada vegada amb més cessions a la llengua alta (el castellà), i que, amputada d'aquesta manera, la llengua hauria sobreviscut fins a l'època actual, en la qual els poderosos *mass media* se l'haurien menjada. Després, només alguns usos folklòrics.

Una altra pregunta, no menys difícil de contestar. Serien els catalans el mateix que són ara, sense haver conservat la llengua pròpia? Tot seguit ens adonem que a Espanya hi ha terres amb una acusada personalitat i amb un fort particularisme (com poden ser, entre d'altres, Aragó, Andalusia, les Illes Canàries). Però... a totes elles s'hi parla castellà, i aquest fet converteix llurs manifestacions i llurs reivindicacions en menys violentes i menys inacceptables que les catalanes, pel fet d'expressar-se en la llengua comuna. El mateix succeeix amb el Midi francès, on la gran llengua de comunicació és l'única llengua francesa.

Tot el que s'ha dit demostra que aquells intel·lectuals de la Renaixença eren moguts, més o menys conscientment, pel que abans anomenava una vaga idea de nació, la qual es nodria d'aquesta llengua que els catalans mantenien amb fermesa i retransmetien amb fidelitat a les noves generacions.

7. Alguns paral·lelismes

Es pot dir que *llengua i nació* caminen juntes. Fa poc me'n vaig ocupar en un aspecte molt concret, que molt resumidament porto aquí i demano un cop més perdó pel fet que es tracti encara d'un tema de català⁵. Pel que fa al primer terç del segle present (entre 1900 i 1936), resulta que a cada moment fort del nacionalisme català correspon una conquesta en la realització de la llengua, i, a la inversa, els progressos de la normalització lingüística tenen llur repercussió en una expansió del nacionalisme. Els tres moments més significatius d'aquest paral·lelisme són, per a mi, els següents: 1) l'època de l'entusiasme, marcada pel I Congrés Internacional de la Llengua Catalana i la Solidaritat Catalana (ambdues empreses són de 1906); 2) treball i reflexió, amb la codificació ortogràfica i gramatical de l'Institut d'Estudis Catalans (1913-1918) i la Mancomunitat de Catalunya (1914) i les bases de l'autonomia (1918); i 3) l'apogeu: cooficialitat de les llengües castellana i catalana (1932) i radicalització del nacionalisme («Estat Català», «Palestra», els fets d'octubre de 1934).

8. Situacions noves... i passatgeres

En els darrers temps, i molt sorprenentment, per cert, s'està forjant una situació nova entre nosaltres: avui, a Catalunya la nació no sempre s'identifica mitjançant la llengua. En efecte, a Catalunya avui no són estranys els grups catalanistes i nacionalistes (i fins i tot separatistes) en els quals hi ha joves castellanoparlants. Només cal fixar-se en les llistes de detinguts o implicats en alguns aldarulls de caire separatista, per adonar-se, per llurs cognoms, que entre ells abunden els no catalans.

Hom recorda, a propòsit, la típica reacció dels fills d'immigrants als Estats Units, que sol ésser molt violenta contra el país de llurs pares. En el nostre cas, es tracta de gent molt jove, i cal esperar que això desaparegui a mesura que es vagi intensificant la normalització en curs. Tenim motius per a dir-ho. Hom no ha d'oblidar que la integració idiomàtica és la darrera etapa de l'assimilació al país, la qual exigeix un procés llarg i laboriós. Molts immigrants se senten catalans; per això s'enorgulleixen de batejar els fills amb noms catalans (Jordi, Montserrat), però segueixen parlant castellà.

⁵ *Paralelismo entre normalización lingüística y nacionalismo en Cataluña (1901-1939)*, treball que és reproduït íntegrament, en versió catalana, a la segona part de la present contribució. Per aquesta raó, en això que segueix aci només n'insinuo la idea mestra.

La situació que descriu és nova entre nosaltres, i —com dic i espero— passatgera. Però de cap manera no és inèdita: quants nacionalistes bascos no saben parlar en èuscar! Molt més greu és la situació a Irlanda.

Aleshores funcionen altres signes d'identificació de la comunitat a la qual aquests immigrants no integrats idiomàticament reconeixen de pertànyer. Així, en el II Congrés Internacional de la Llengua Catalana, celebrat fa poc, més de la meitat dels 50.000 assistents al festival de la cançó que va tenir lloc el 9 de maig de 1986 a l'esplanada de la Sagrada Família de Barcelona (en el qual participaren Lluís Llach, Maria del Mar Bonet i Ovidi Montllor) eren castellanoparlants. També ho eren prop de la meitat dels nens i nenes que a la concentració del dia 11 següent, al passeig de Gràcia, ballaven sardanes i entonaven l'himne del Congrés, amb un text de J. V. Foix que no podien entendre a la primera lectura. Per a ells, la cançó i les sardanes es convertien en signes d'identitat nacional.

Tot fa creure, malgrat tot, que a aquests signes s'afegirà aviat el definitiu: el de la llengua pròpia. Fins aleshores la incorporació de tots aquests grups es trobarà en un equilibri inestable, que només pot consolidar-se amb l'adopció de la llengua.

9. S'imposa la normalització

Tornem al punt inicial: el primer que fa falta és una llengua (§ 1). Però aleshores ens fixàvem en l'estructura lingüística d'aquesta llengua, mentre que ara jo voldria referir-me al seu funcionament i a l'extensió dels seus usos. Així és com s'ha parlat, pel que fa a les llengües que no corresponen a una estructura d'estat, de llur normalització. Els sociolingüistes solen dir que una llengua en aquestes condicions només té dues opcions: 1) la normalització, 2) la substitució. No sembla que hi hagi una tercera via al mig. Ambdós processos són lents, laboriosos, dolorosos.

Vegem, primer, la substitució. Significa deixar-se reemplaçar per la llengua oficial de l'estat. Desaparèixer, substituïda per aquesta. És un procés que acusa una manca de decisió de la massa social parlant a mantenir-se en l'ús de la llengua. Cal que hom s'adoni que aquesta decisió —col·lectiva, anònima— depèn d'una sèrie de factors favorables. Si els occitans haguessin dit: «Anem a normalitzar la llengua!», en el moment que els catalans es llançaven a l'aventura, sens dubte haurien fracassat. Per alguna raó, de dos moviments paral·lels, com la Renaixença i el Felibritge, que assoliren l'alt moment de Verdaguer i de Frederic Mistral, respectivament, el primer seguí el seu camí ascendent, mentre que el segon no aconseguia continuïtat ni cohesió. Ara bé —ja ho he dit—, el procés de la substitució d'una llengua és lent. Li costa molt de morir-se, a una llengua. L'occità, després del desenllaç de la batalla de Muret, el 1214, que suposà la derrota dels albigesos i el predomini del nord, amb la seva puixant llengua francesa, estava sentenciat. Però l'occità no s'ha mort, després de set segles. I si ho hem de jutjar per alguns signes dels darrers anys, no deixa de refer-se en certs aspectes.

No menys lenta i laboriosa és la normalització. Com es desprèn de la mateixa paraula, normalitzar una llengua significa 'fer-la normal', és a dir, fer que els seus parlants vencin la diglòssia, la inèrcia, la por, la mandra. Una altra vegada tornem a pensar en el manifest de la revista *Els Marges* (§ 5). Que el català es normalitzi, voldrà dir que això requereix la independència política? Teòricament, sí (si ens atenem als arguments que s'hi esgrimeixen). Si el català no aconsegueix unes estructures suficients de poder, voldrà dir això que va de dret a la substitució, és a dir, a la desaparició? Teòricament, sí (pels mateixos raonaments que en el primer supòsit).

Impressonat per aquest dilema, Camilo José Cela escriu un article sobre el tema, en el qual es manifestava profundament preocupat⁶. Partint de la constatació que, ara per ara,

⁶ Conseqüència d'una ressenya d'una conferència meua sobre «Llengua i poder», ressenya no gaire afortunada,

no és concebible la independència per a Catalunya, es lamentava davant la possible —i, tal vegada inevitable— desaparició d'una llengua posseïdora d'un noble passat i d'un ric present, com ho és el català. En realitat, no obstant això, no cal témer ni un extrem ni l'altre. Allò que importa és esforçar-se per fer efectiva la normalització, i planificar-la amb cura, com si haguéssim d'obtenir-la al cent per cent, àdhuc sabent que això no s'aconseguirà mentre el català sigui una *llengua en contacte* —que és el que de fet seguirà essent. No ho oblidem: la normalització, tant com un procés, és una actitud. Aquí, doncs, entren en joc les actituds dels parlants, a les quals la sociolingüística dóna tant de valor en els darrers temps. Les actituds dels parlants poden neutralitzar un procés que —pensant només en termes objectius— podria ésser de compliment ineluctable. Per això el II Congrés Internacional de la Llengua Catalana, celebrat fa poc (i tantes vegades evocat aquí), en lloc de plantejar-se l'alternativa (institucions o actituds), s'ha pronunciat per la integració: treballem per tenir estructures de poder suficient i per millorar les existents, però procurem reforçar les actituds i transformar-les quan convingui, perquè aquestes ens ajudin a assolir allò que aquelles no puguem donar-nos.

10. És possible normalitzar l'asturià?

Voldria ara assajar una aplicació a l'asturià de les consideracions que hem anat fent sobre la normalització lingüística. Coneixia els treballs que es duen a terme a Astúries, n'havia vist algunes publicacions. En aquests dies, aprofitant la celebració de les Xornaes d'Estudi, he parlat, he observat, he fet les meves reflexions. Espero que se'm permetrà d'exposar la meua opinió que, mancat d'altres ingredients, exposo amb ganes d'ajudar i amb absoluta bona fe. D'entrada, he de reconèixer que el panorama no és gaire falaguer.

És cert que s'ha fet un primer pas, indispensable: la codificació ortogràfica i gramatical ja és una realitat. Això és molt positiu, pel seu caràcter previ a allò que es pugui i s'hagi de fer després.

Un altre punt em sembla essencial. Ignoro si s'hi ha fet quelcom, si hi ha alguna previsió presa, si això entra en els projectes de la Conselleria de Cultura: és indispensable de conèixer la situació. Per a això només hi ha una via: llançar una enquesta sociolingüística a tot el Principat, ben calculada quant als punts que ha de contenir, ben realitzada des del punt de vista sociològic. M'imagino —i perdó per la presumció de qui tant ignora—, m'imagino, dic, que aquesta enquesta donaria els resultats següents: 1) un alt grau de coneixement de l'asturià, 2) un baixíssim grau del seu ús, però 3) no sé què ens diria sobre les actituds dels parlants. I això és fonamental, perquè és molt probable que, per a la majoria dels asturians, el problema no és que no sàpiguen la parla pròpia, és que no l'usen.

Que ningú no s'espanti: són els efectes de la diglòssia. Aquesta diglòssia que, com ja he comentat abans, es féu la mestressa de la societat catalanoparlant en els segles XVIII i XIX. Aquesta diglòssia que combatem des del 1900, amb incessants alts i baixos, i que encara no hem extirpat. Una diglòssia que tingué una gran recaiguda entre el 1939 i el 1970, per les raons polítiques que tots sabem. Una diglòssia que, ni en els moments que es veié més assetjada, entre el 1932 i el 1939, deixà de fer-se sentir, parapetada a l'escola, a la premsa i a la ràdio, les seves millors defenses. És clar que l'atacàvem amb una normalització que, des del 1900 fins al 1932 era intuïtiva (no planificada); des del 1932 fins al 1939, improvisada (no científica); des del 1939 fins al 1980 espontània (no coordinada), i que només a partir de 1980 és dirigida (encara que els seus realitzadors es trobin una mica desbordats per a fer-la més calculada). Amb aquestes armes, no és estrany que l'enemic resisteixi i no es rendeixi.

en fou l'article de Camilo José Cela, «La salud del catalán», *El País* (Madrid), 24 de novembre de 1984. Vaig respondre-hi amb el meu: «Confianza en el futuro del catalán», també a *El País*, 14 de desembre de 1984.

De vegades dic que la realització del català és una aventura amb molts riscos, sense descartar el màxim: el de la pròpia desaparició (lenta i laboriosa, com hem dit, però desaparició al cap i a la fi). ¿Què no ha de ser amb l'asturià, la normalització del qual es troba al seu inici, sense una «cultura culta» —per dir-ho amb una frase de Ramón Valdés del Toro, en la seva conferència d'aquest matí—, sense una tradició de normalització? Ho dic sense el més petit complex de superioritat, ho dic en els termes més objectius al meu abast. (Però no puc deixar de recordar la col·lecció «Bernat Metge» de clàssics grecs i llatins en versió catalana, amb més de 250 volums; o la col·lecció «Els Nostres Clàssics»; o les traduccions d'Homer, Virgili, Dante, Petrarca, Boccaccio, Shakespeare, Molière, Goethe —i dels grans autors moderns i contemporanis; o la literatura infantil; o les publicacions modestes, de centres parroquials, entitats corals, associacions excursionistes; o les revistes, generals i especialitzades, etc.).

Sobre la llengua catalana, que certament ha recollit fruits abundosos en la seva normalització (malgrat els seus defectes), planen avui greus amenaces. No veiem clar el seu futur. ¿Què no ha de passar —ho repeteixo— amb l'asturià?

Com deia abans (§ 9), no n'hi ha prou que es digui: «Anem a normalitzar!». Per a fer-ho, s'han de reunir unes condicions favorables. I aquestes condicions cada vegada exigeixen més, en la nostra societat de l'anivellament, de l'estandardització i dels poderosos mitjans de comunicació de massa...

Torno al mateix de sempre. Les actituds són essencials. Les actituds poden plantar cara a un destí que sembla inevitable. Crec que, si el moviment per la llengua asturiana aconsegueix interessar a fons la massa social a favor de la llengua, es podrà seguir endavant. Si no, jo no sé si no fóra millor de renunciar a l'empresa. Si hom arribés a aquesta decisió tan dura, 1) l'*asturianitat* se salvaria, per tots els elements que he anomenat de cohesió (§ 2), i 2) a més, el bable persistiria, mitjançant les seves manifestacions de poesia local, de folklore, etc. Amb això, és obvi, la diglòssia augmentaria. Però també sabem que és difícil que una llengua mori: sempre queda un caliu, pel qual la llengua estaria a punt de revifar-se, en una conjuntura més favorable.

Amb tot —i no voldria ésser titllat de triomfalista—, jo detecto, en l'Acadèmia de la Llengua Asturiana, un viu entusiasme i unes ganes enormes de treballar. Més encara: constato realitzacions. Tot això em fa pensar que la tasca ja escomesa, si aconsegueix el suport de la societat, pot estendre's i generalitzar-se. Que és el que desitjo de tot cor.

PARAL-LELISME ENTRE NORMALITZACIÓ LINGÜÍSTICA I NACIONALISME A CATALUNYA

1. Presentació

1.1 Fóra absurd, o almenys pueril, de començar aquesta exposició acumulant arguments per a provar l'existència del nacionalisme català. És una tasca que ens podem estalviar. El «problema català» és dels temes polítics que més llibres i articles de diaris ha omplert, ha ressonat al palau del Congrés i ha baixat a les tertúlies de cafè. Per a convèncer-nos-en, només cal fullejar qualsevol publicació de caràcter general des del començament del segle.

El fet que en el puixant nacionalisme català l'idioma ha tingut sempre un paper considerable no és menys obvi. L'interès i la preocupació per la llengua formen part essencial del nacionalisme català. Aquesta ponència potser semblarà, doncs, innecessària. No obstant això, em decideixo a exposar-la en aquest Col·loqui, no amb el fi de constatar un fet del qual ningú no dubta, sinó de posar de manifest com nacionalisme i normalització lingüística a Catalunya van junts, fins i tot en les oscil·lacions que ambdós acusen entre 1901 i 1939: els moments forts d'aquell coincideixen amb els moments forts d'aquest, com si es tractés d'un procés únic. La constatació, encara que és natural, no està mancada d'interès. Afegim-hi que el paral·lelisme que aquí ens ocupa forneix una prova eloqüent de com ha estat d'espontani, des del primer moment, l'afany dels catalans pel reconeixement de la personalitat pròpia, ja que es basava, entre d'altres suports, en quelcom tan natural com és el verb de la comunitat. Així, com veurem, un pas endavant en la normalització de la llengua ajudava el moviment catalanista, de la mateixa manera que una conquesta política d'aquest repercutia en la normalització.

1.2 Pla d'aquest treball. Atès que els límits cronològics que m'he imposat són el començament de segle, per un extrem, i l'acabament de la guerra civil, per l'altre, em veig obligat a referir-me breument als precedents (§ 2). Després segueix un comentari sobre la normalització lingüística a Catalunya (§ 3). Tot seguit, exposo els tres moments forts de la normalització, i els seus paral·lels en la maduració del nacionalisme (ensems que faig al·lusió a les reaccions anticatalanes subsegüents): 1) l'època de l'entusiasme» (1901-1906) (§ 4), 2) treball i reflexió (1913-1918) (§ 5), i 3) l'apogeu (1932-1939) (§ 6). Remarquem que hi ha solucions de continuïtat en les dates esmentades: és natural, tractant-se de *moments forts*, concepte que porta implícita la idea de moments febles, o menys forts (encara que no deixaré de fer algun comentari sobre aquestes èpoques medials: 1906-1913 i 1918-1932). Acabaré amb unes consideracions sobre el tema que hauré desenvolupat.

2. Els precedents

2.1 No cal dir que els processos del paral·lelisme dels quals tractem aquí tenen històries molt diferents: si ho volem expressar d'una manera molt gràfica, direm que es diferencien en allò que va de 1.000 anys a 100. El català, que aparegué, com les seves germanes les llengües romàniques restants, fa aproximadament deu segles, tingué una vida *normal* fins al segle XVIII. Com a conseqüència de les mesures repressives preses contra el català al llarg de l'esmentada centúria, es produí un col·lapse quasi total en el seu ús com a llengua escrita. Encara que està demostrat que mai no s'interrompé, d'una forma o d'una altra, el conreu de la llengua escrita (i que es publicaren gramàtiques i altres textos comparables), el cas és que al segle XIX la societat catalana era diglòssica: la gent parlava el català

espontàniament, exclusiva i corrent. Per cert, la fidelitat dels catalans del segle passat a la llengua de llurs avantpassats, sorprenent des de més d'un punt de vista, fou el que salvà la llengua per a la posteritat (i notem que aquesta decisió col·lectiva tàcita ja contenia virtualment un germen remot de nacionalisme per a l'avenir). Malgrat el que acabo de dir, com a llengua escrita tothom usava el castellà (única llengua vehicular en l'ensenyament, en la cultura, en els mitjans de comunicació, en la predicació, etc.). El castellà era, en termes sociolingüístics, la llengua A (= alta), de les expressions solemnes i llengua escrita, mentre que el català era la llengua B (= baixa), de les expressions casolanes i llengua parlada.

2.2 Nogensmenys, quelcom burxava per sota. Quelcom que un dia havia d'afllorar a la superfície. Així, des de 1833, un grapat d'homes de lletres començaren d'escriure poesies en català. També cal dir que, en tots els altres camps, aquests mateixos homes seguien escrivint en castellà. Ara bé, amb els versos esmentats s'iniciava la Renaixença. I el conreu del català escrit ja només havia de conèixer una línia ascendent. D'aquesta manera es combatia la diglòssia; més encara: aquells homes, sense tenir-ne consciència, en realitat es llançaven per la via de la normalització de la llengua, i comprometien així les generacions venidores. Ho feien responnent a allò més genuí del poble al qual pertanyien. Curiosament, l'actitud d'intel·lectuals i escriptors coincideix amb la d'aquells que podien sentir-se intèrprets de quelcom no pas menys genuí: la consciència de poble, que incitava a afanyar-se per la plena recuperació de la seva integritat. Ja aleshores es podia rastrejar un actiu ferment nacionalista: en poc més de 15 anys se succeeixen les fites de la Jove Catalunya (1870), el setmanari *La Renaixença* (1871), el Centre Catalanista (1873), el *Diari Català* (1879), el Primer Congrés Catalanista (1880), el Centre Català (1882), i, el 1886, Valentí Almirall publica *Lo Catalanisme*.

Són, per altra banda, anys de fecunditat manifesta en el camp de l'extensió i dignificació dels usos de la llengua. Un símbol molt recordat en són els Jocs Florals de Barcelona de 1877, en els quals Jacint Verdaguer veié premiat el seu poema *L'Atlàntida*. I si Verdaguer representa el punt àlgid del moment en poesia, Narcís Oller ofereix el seu paral·lel en la prosa narrativa i en la novel·la (*Croquis del Natural*, 1879; *La Papallona*, 1882), i Àngel Guimerà fa el mateix en el teatre (a partir de *Gala Plúcidia*, 1879). La llengua anava adquirint maduresa i flexibilitat.

Crèc que la mostra més eloqüent de tot el que dic, perquè el paral·lelisme s'hi redueix a només dos anys, és el primer bienni de la darrera dècada del segle passat, en què es desenvoluparen simultàniament: 1) la campanya per la reforma lingüística de Joaquim Casas Carbó, Pompeu Fabra i Jaume Massó i Torrents (1891), que resumia i fomentava les inquietuds en favor de l'establiment d'una ortografia coherent (campanya auspiciada pel grup de l'Avenc), i 2) la redacció i publicació de les famoses *Bases de Manresa* (1892) per la Unió Catalanista, de sentiment catalanista profund, que es convertirien en episodi de referència obligada durant pràcticament tot el període que estudiem aquí, o si més no, fins a la Segona República (1931). Noteu, per a aquells qui poguessin pensar que ambdós esdeveniments (la campanya per la reforma lingüística i les *Bases de Manresa*) eren dues facetes d'un mateix moviment, que, des del punt de vista ideològic, el grup de l'Avenc i la Unió Catalanista representaven posicions diametralment oposades. No s'ha de parlar, doncs, de confusió, sinó de paral·lelisme. Fet que diu a favor de la universalitat del moviment catalanista.

En resum, en el moment de creuar el llindar de 1900, trobem: 1) un moviment polític catalanista, curull de nacionalisme, i 2) un moviment en favor de la llengua catalana, no menys eufòric que aquell. Ambdós, encara que diferents —i, de vegades, oposats (com acabem de dir)— en el fons no eren sinó dues vessants d'un únic fenomen sòcio-cultural popular, fins a tal punt apareixen sincronitzats llurs programes i llurs actuacions. És el que veurem a continuació (§§ 4-6).

3. La normalització lingüística a Catalunya

3.1 Concepte de normalització. Normalitzar significa 'fer normal'. Normalització lingüística vol dir, doncs, el procés pel qual una llengua determinada va estenent els seus usos a la societat, convertint-los quantitativament i qualitativa en iguals als de qualsevol altra llengua ja considerada «normal» d'entrada. En el cas del català, atesa la seva situació de diglòssia en el segle XIX (§ 2.1.), ja es comprèn que els intents, cada vegada més assolits, d'anar produint per escrit textos pertanyents als seus diferents sectors d'expressió (successivament la poesia, la prosa narrativa, la històrica i la d'assaig, etc.), són tants d'altres exemples de normalització. En efecte, l'ús de la llengua anava guanyant terreny d'any en any —això és: s'anava *normalitzant*—, i a la fi del segle ja presentava un espectre relativament ampli i vari. El català estava en curs de normalització.

Hom diu en sociolingüística que, quan una llengua es troba *en contacte* amb la que disposa dels recursos normals (i és, per exemple, una llengua oficial d'estat), aquella només té dos camins: la normalització o la desaparició, i que, de fet, ha d'escollir entre tots dos. Ambdues vies són llargues i plenes de dificultats. Llurs recorreguts de vegades duren segles. La normalització d'una llengua donada, entesa com a procés d'extensió d'usos i d'elevació de rang, pateix retrocessos que la tornen a nivells anteriors que hom ja creia superats, i una vegada i una altra és necessari de tornar a començar.

3.2 Hem de distingir, per altra banda, dos tipus de normalització. El primer és la normalització *espontània*, la que es duu a terme de manera instintiva, sense tenir en compte plans ni mètodes. És la que predomina en la història del català durant els darrers 150 anys, a partir de la famosa *Oda* d'Aribau (1833). Les minories dirigents enardeixen i les masses les segueixen, i la llengua es propaga. Els patriarques de la Renaixença es llançaren a una normalització del català, sense endevinar les conseqüències que se'n derivarien, sense mesurar la responsabilitat que així traspassaven als homes del futur. El més curiós en el cas del català és que, analitzada científicament, i vista amb perspectiva històrica, cal reconèixer que la normalització resultà efectiva i eficaç, fins al punt que un observador foraster podria estudiar-ne la presumpta planificació, quan en realitat sabem que es tractava de *rampells*, que se succeïen l'un rere l'altre. Això ens demostra que la societat catalana posseïa un cert olfacte, que guiava l'empresa com si hagués estat curosament preparada.

El segon tipus el constitueix la normalització *científica*, que és fruit i aplicació d'una sèrie d'estudis adequats, que justifiquen les mesures que es prenen. Aquesta segona normalització se sol fer des de l'administració. En rigor, únicament en els darrers anys es pot parlar d'una normalització preparada de la llengua catalana: el 1980 fou creada la Direcció General de Política Lingüística al si de la Conselleria de Cultura de la Generalitat de Catalunya. Era una novetat. D'aleshores ençà, contactes amb altres terres amb una problemàtica semblant, enquestes, campanyes, estudis de sociolingüística, etc. han preparat una actuació en els diferents àmbits de la societat catalana, actuació que ha culminat en la Llei de Normalització lingüística, del Parlament de Catalunya (1983). En algunes ocasions anteriors (com la Mancomunitat de Catalunya, 1914-1923, o la Generalitat de Catalunya, 1931-1939), i sense que es pogués anomenar científica (pel fet que no se n'havien fets els estudis tècnics indispensables), es donà una normalització promoguda des de les institucions públiques, cosa que repercutia en una major eficàcia dels coneixements del català i en una expansió dels seus usos públics.

3.3 Aquí he de fer una precisió important, que matisa tot el que acabo de dir: la normalització, tal com l'acabo de descriure (és a dir, com a alternativa a la desaparició) és un enunciat teòric. En el terreny dels fets, les coses són diferents. En efecte, si es consumés la desaparició d'una llengua, aquesta deixaria d'existir (cosa no gens fàcil, com es veu en l'occità que, sentenciat des de la croada dels albigesos, encara dóna senyals de vida, i no tots són de replegament). Per altra banda, si la normalització aconseguís el seu objectiu

absolut, la llengua per ella afectada perdria la seva condició de «llengua en contacte». Tampoc això no és gaire factible, ja que implicaria canvis radicals en les estructures polítiques de la societat que s'expressa mitjançant aquesta llengua, canvis que res no sembla insinuar. Per això, la normalització, en la qual els catalans tenen tant d'interès (i que, com acabem de veure, ha obtingut, per fi, un estat legal llargament esperat), ha de veure's més com una actitud encoratjadora de la vida de la llengua i de l'extensió dels seus usos que no pas com un programa político-cultural conduent a la meta teòrica d'exclusió de la llengua dominant. Àdhuc aquells qui creuen en la normalització en el seu sentit més absolut es mouen, no per un càlcul raonat, sinó per una tendència que només és una resposta als factors que pertorben aspectes bàsics en el desenvolupament de la llengua. Penso que això es demostra en el decret de bilingüisme escolar i en la mateixa Llei de Normalització de la Generalitat, que no apunten a cap exclusió, sinó a una equiparació d'usos.

3.4 Per a completar el concepte de *normalització*, convé distingir-la de la *normativització*. Si aquella significa 'fer normal' una llengua en els seus usos, això requereix uns codis lingüístics als quals s'ajustin tots els usuaris. Els responsables de la cultura catalana es llançaren abans a la normalització (realització d'un desig) que a la normativització (resultat d'un estudi). Aviat s'adonaren que, per a servir-se de la llengua, aquesta havia de tenir les seves regles. I així arribà la *normativització* en les seves tres fites fonamentals, això és l'ortografia (1913), la gramàtica (1918) i el diccionari (1932). Observeu que, com ho veurem a continuació, l'època de l'entusiasme (§ 4) és de normalització, mentre que la normativització s'assoleix, com és natural, en les etapes següents: de treball i de reflexió (§ 5) i d'apogeu (§ 6).

4. L'època de l'entusiasme' (1901-1906)

4.1 El procés, sempre ascendent, d'interès per la llengua pròpia i d'extensió dels seus usos (al qual al·ludim abans, § 2.2), conegué, en el darrer tombant de segle, un dels seus temps forts. El 1901, Antoni M. Alcover publicà la *Lletra de convit*, dirigida a tots els amants de la llengua catalana i interessats per ella, als quals brindava l'oportunitat de col·laborar en l'elaboració d'un magne diccionari de la llengua catalana. En qualsevol altre ambient, una crida com aquesta, hauria sorprès fora mida, perquè estem acostumats que empreses d'aquesta mena les facin els qui hi entenen, i no l'home del carrer. En els medis de llengua catalana, la invitació d'Alcover no només no semblà estranya, sinó que encengué un entusiasme indescriptible. Alcover de seguida obtingué tants centenars d'oferiments, i poc després anà rebent tants materials lèxics d'aquells qui ja s'havien llançat a redactar fitxes per al futur diccionari, que es veié obligat a publicar el *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana* (Palma de Mallorca) (des de 1901), que aviat es convertí en el nexa entre director i col·laboradors i el mitjà de comunicació i informació de tots. Cal recordar que, anys després, i convenientment garbellat des d'una exigent òptica lingüística, aquell enorme recull de cèdules es transformà en els seus toms del conegut *Diccionari Català-Valencià-Balear* (1930-1962), d'A. M. Alcover i F. de B. Moll.

Però el que aquí cal subratllar és l'adhesió cordial i la col·laboració eficaç de milers de persones, tocades per l'amor a la llengua. La lectura del *Bolletí* permet de fer-se càrrec d'un clima que, si no, no seria fàcil de comprendre. Sí que es pot comprendre, en canvi, veient la documentació del *Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana*, Barcelona 1906 (llibre d'actes publicat el 1908). En una època en què segurament hauria estat difícil de trobar entre nosaltres deu gramàtics o lingüistes, aquest congrés tingué 3.000 congressistes inscrits. Era una veu col·lectiva ensordidora. La lectura del llibre dóna testimoni del desbordant impetu d'aquella gent, encesa d'amor a la llengua, disposada a fer per ella el que se li demanés i exigent pel que feia als seus usos, als seus drets, al seu coneixement i a la seva extensió social.

4.2 Paral·lel en el nacionalisme. La campanya d'Alcover pel diccionari era, en realitat, una campanya per la llengua catalana. Al seu torn, l'apassionament dels catalans per la llengua pròpia s'enllaçava amb el que ells mateixos sentien per llur pròpia identitat col·lectiva. Així, l'eufòria a favor de la llengua entre 1901 i 1906 es traduïa en una eufòria a favor de la pàtria catalana, i en moltes ocasions aquella resultava inseparable d'aquesta. No oblidem que la reducció de camps a vegades molt distants a través d'una única òptica patriòtica és un fet típic dels nacionalismes. I ¿què hi ha de més proper al concepte de nació que la llengua que la vertebrava? Per això, durant aquells anys d'agitació al carrer, l'entusiasme que hom sentia per la llengua tenia una altra lectura: la nacionalista. Així, tot provocà que els diversos partits polítics anteposessin el tema nacionalista als altres específics de llurs propis partits. Tothom sap que això s'esdevé molt de tant en tant, i només ocorre quan apareix un factor que pugui neutralitzar les sempre profundes diferències polítiques. En aquesta ocasió la idea de nació pogué més, i el 1906 es constituï la Solidaritat Catalana, com a front d'unió de la majoria de partits (des dels carlistes fins a bona part dels republicans). El pretext formal fou l'oposició al projecte de «lleis de jurisdiccions militars», però la Solidaritat s'organitzà a base d'un programa comú, forçosament vague, i obtingué, gràcies al clima que ha estat descrit, ressonants victòries electorals. A les acaballes de l'any 1908 la Solidaritat desaparegué. Però el record de la seva existència deixà una empremta inesborrable en el camp del nacionalisme.

4.3 Reacció anticatalana. Deixant de banda el fet que a Espanya existeix permanentment una reacció anticatalana (que un dia caldrà estudiar a fons, i que es nodreix sobretot del desconeixement del fet català, a més d'altres ingredients no gens negligibles), aquesta es manifesta amb força i amb violència en determinats moments, i fins i tot es pot afirmar que els dos principals esdeveniments polítics de signe reaccionari que viu Espanya en el segle present, posseeixen un component anticatalà important (com veurem, §§ 5.3, 6.3). En l'època de l'entusiasme que analitzem aquí, si hi havia un creixent descontentament a l'extrema dreta i en l'estament militar davant el no menys creixent desenvolupament del catalanisme (polític i lingüístic), aquell esclatà en l'episodi de l'assalt a la revista catalanista *Cucut!* i de la destrucció dels tallers on s'imprimia, per militars de la guarnició de Barcelona, el novembre de 1905. La situació fou de molta tensió, però, com dic, no fou més que un episodi. Era una reacció emocional, que tenia justa correspondència amb la que per això anomeno *època de l'entusiasme* en el camp del catalanisme.

5. Treball i reflexió (1913-1918)

5.1 La campanya pel *Diccionari* d'Alcover i el Congrés de 1906 havien estat un autèntic revulsiu, com ho fou la Solidaritat en el camp del nacionalisme. Aviat les aigües tornarien al seu curs. Però el valor de l'època de l'entusiasme rau en el fet que la societat catalana havia recollit la inquietud de diverses dècades de preocupació per la llengua, per la codificació gramatical, i el tema s'havia plantejat amb agudeses. En realitat, el Congrés, amb els seus 3.000 inscrits, venia a ser un vot de confiança en aquells que s'encarregarien de resoldre la qüestió de la llengua.

Això suposava, per altra banda, una època de treball assossegat. I així fou. El 1907 fou fundat l'Institut d'Estudis Catalans, en el si de la Diputació de Barcelona, pel seu president, Enric Prat de la Riba. Disposat l'Institut a editar les publicacions científiques que provinguessin de les seves tasques, era indispensable de dirimir la qüestió lingüística. Així arribà la normativització de la llengua catalana. Primer, l'ortogràfica. Aparegueren les *Normes ortogràfiques* (1913), les quals, malgrat que no deixaven de contenir algunes novetats, que topaven amb tota la tradició idiomàtica, foren acceptades, amb rapidesa i amb eficàcia, per tots els sectors de la societat. Era la conseqüència de la confiança dipositada sis anys abans.

L'Institut i tots els cercles que l'Institut implicava, seguiren treballant en la reforma lingüística. Era el que hom anomenava l'«Obra de Pompeu Fabra», l'il·lustre gramàtic que l'animava. El 1918 aparegué la seva *Gramàtica catalana*, amb la qual cosa, a la regulació ortogràfica s'afegia ara la morfològica i la morfosintàctica. La normativització assolí una nova fita. Són, a més, anys en què les edicions de llibres i revistes, les conferències i altres actes culturals se succeeixen i es multipliquen. La cultura s'expandeix i es consolida.

5.2 Paral·lel en el nacionalisme. Per primera vegada el catalanisme aconseguia uns mínims d'estructura. Aquest fou el signe de la Mancomunitat de Catalunya, creada el 1914. La Mancomunitat es llança a una política de realitzacions diverses i reeixides, entre les quals sobresortien les de cultura i obres públiques. Hom diria que el fet de posseir uns canals administratius efectius havia de rebaixar força al moviment nacionalista. Però no fou així. En primer lloc, perquè el mateix president de la Mancomunitat, Enric Prat de la Riba, era d'un catalanisme molt radical, autor de *La Nacionalitat Catalana* (1906). Però, a més, perquè el catalanisme, en ebullició des de feia dècades, necessitava una trama més ampla si havia de donar cabuda a tota la seva fogositat. No en va aquest ésser el període d'un gran moviment per l'autonomia, iniciat el 1918, any que la Mancomunitat lliurà al govern central unes *Bases de la Autonomia*, alhora que, sentint-se sobirana, redactava l'Estatut d'Autonomia de Catalunya, que aprovà la mateixa Mancomunitat, reunida en la seva assemblea general, el 1919.

Per altra banda, els homes de la Mancomunitat, en llur lluita per l'autonomia es valgueren de tot allò que pogués afeblir el resistent poder central, i aquesta és la raó de llur acollida als diputats i senadors descontents, que es reuniren, contra la voluntat del poder central, el 1917, a Barcelona. Fou l'anomenada Assemblea de Parlamentaris.

5.3 Reacció anticatalana. També en aquesta època, de realitzacions vitals en el terreny de la llengua i d'aspiracions brillants en el del catalanisme, es forjava un pregon malestar a les files conservadores i a l'exèrcit, que, en llur animadversió unien, com sempre, els problemes no resolts de la política general espanyola i els contratemps de la guerra a Àfrica amb la puixança del catalanisme. Amb tots ells va voler acabar el cop d'estat de Primo de Rivera, el 1923. En efecte, no hem d'oblidar que Primo de Rivera es pronuncià a Barcelona, on era al front de la Capitania General, i que això s'esdevingué el 13 de setembre, dos dies després de la manifestació catalanista del dia 11, que havia estat molt comentada en certs medis pel seu ardor i pel seu radicalisme nacionalista.

6. *L'apogeu (1932-1939)*

6.1 Sota la dictadura de Primo de Rivera (1923-1930) i malgrat les seves mesures coercitives en aquest terreny, la llengua i la cultura catalanes viuen un procés d'afiançament, com es veu per la maduresa de la literatura, l'extensió de l'obra de Pompeu Fabra (és l'època de les seves *Converses Filològiques* que tanta influència tingueren), i la proliferació de manuals de divulgació gramatical, sense comptar moltes altres mostres.

El 1931 neix la II República Espanyola, i, ateses les circumstàncies (participació de catalans en els pactes anteriors, la força popular manifestada als comicis, etc.), de seguida es veu que bona part de les reivindicacions de Catalunya seran una realitat. Així, l'Estatut d'Autonomia de 1932 estableix, d'acord amb la Constitució (1931), la cooficialitat de les llengües catalana i castellana a tot el territori. Es va estenen l'ensenyament del català, augmenten els diaris i publicacions periòdiques en aquesta llengua, com també les emissions radiofòniques, i, cosa molt important, el català adquireix el rang de llengua de l'administració, com hom pot veure, per exemple, al *Butlletí Oficial de la Generalitat de Catalunya* (1931, de publicació irregular; a partir de 1933, diari). No cal afegir gaire més: conreada amb espontaneïtat des de les bases, animada amb interès pels cercles culturals i acollida

amb naturalitat per les autoritats, la llengua catalana viu una època que, aleshores mateix, ningú no hauria gosat anomenar «temps fort» de la normalització. Ara bé, vista des d'ara, i justament pel seu ús corrent del moment, considerem que aquest període fou tan excepcional enmig de les dificultats amb les quals la llengua ha hagut de lluitar sempre, que jo no vacil·lo a tenir-la pel més reeixit «temps fort» de la seva història moderna. No és que el català d'aleshores no topés amb esculls, i jo mateix els he posats en relleu en més d'una ocasió: els que més força tenien eren, a parer meu, l'ensenyament, els mitjans de comunicació i la immigració (després de tot, els mateixos que, multiplicats per un factor enormement més elevat, havien de constituir l'amenaça per a la llengua actual). Però els esculls esmentats, com dic, pesaven poc, el català dels anys trenta disposava de prou recursos per a superar-los, i la llengua seguia descrivint una corba ascendent. El català, entre 1931 i 1939, assolí cotes mai no igualades, ni abans (en el procés de normalització creixent que hi conduïa), ni després (en la ruptura de 1939, que anihilà completament la normalització aconseguida amb tants esforços).

6.2 Paral·lel en el nacionalisme. Tampoc aquí no caldrà que ens entretinguem gaire a posar de manifest que el període de la II República és d'eclosió del nacionalisme català. Aviat es veié que aquest es radicalitzava en uns sectors d'esquerra, que contrastaven amb l'actitud més transigent del catalanisme tradicional. Sobresurt el relleu que en aquells anys adquirí Estat Català, moviment que, si bé havia estat fundat el 1922, per raons òbvies havia desplaçat els seus centres d'activitat a l'estranger fins al 1931. Durant el nou règim, en canvi, Estat Català va anar animant les campanyes per una república catalana. Coadjuvaven al clima institucions com Palestra (fundada el 1930). La campanya esmentada influí de manera molt determinant en els esdeveniments del 6 d'octubre de 1934. Malgrat el fracàs de l'intent de Companys en aquesta data, els grups nacionalistes i separatistes no retrocediren, i es veieren amb noves forces a partir de febrer de 1936, després de la victòria electoral del Front Popular.

6.3 Reacció anticatalana. Com abans (§ 5.3), seguien existint nuclis d'oposició a les conquestes de la normalització lingüística i del catalanisme. Des del Palau del Congrés fins a les casernes i les tertúlies. També ara aquests nuclis establien una relació, naturalment no injustificada, entre l'actuació avançada de l'esquerra predominant en la naixent República de 1931 i el progrés de les coses catalanes. També ara es produïren respostes de força. El primer, l'assaig de cop d'estat de 1932, que fracassà. El segon, el 1936, triomfant. El 1939, en acabar la guerra civil provocada per aquell, el règim de Franco significava per a la llengua catalana el començament del període més dur de tota la seva història, i, per al nacionalisme català, l'exili, l'abandó o la clandestinitat.

7. Algunes consideracions

7.1 Voldria provar de fer aquí una reflexió per a comparar els tres períodes assenyalats. Quant al to, veig l'època de l'entusiasme com un crit punyent, una expressió primària de qui adquireix consciència que li manca quelcom, hi té dret, i lluita instintivament per aconseguir-ho. És el moviment pregonament popular. La de treball i reflexió, com un moment fecund en realitzacions (la normativització de la llengua, l'establiment d'una organització administrativa). Hom reconduïx el ferment popular vers una obra positiva que el recull. En la d'apogeu, la combinació del crit (símbol d'alliberament i d'expansió col·lectiva, que fa de nou popular el moviment) amb la institucionalització (que completa la normalització de la llengua, fent que aquesta assoleixi la seva cota més alta, i consolida la institució autònoma).

7.2 Quant a la relació amb la resta d'Espanya, penso que l'època de l'entusiasme és de manca d'entesa. O, en tot cas, d'oposició, tant en el camp de la llengua (exemple: la

polèmica d'Alcover contra R. Menéndez Pidal, a propòsit de l'article *Cataluña bilingüe* del darrer) com en el del catalanisme (exemple: l'actitud de la Solidaritat respecte a l'anomenat *lerrouxisme*). En canvi, l'època de treball i de reflexió és d'entesa i col·laboració, tant en la llengua (relacions científiques i universitàries, fundació de l'Escola Espanyola de Roma per la Junta para la Ampliación de Estudios de Madrid i l'Institut d'Estudis Catalans de Barcelona, en col·laboració, etc.), com en la política (així es veu a la trajectòria de Cambó en aquella època, per la qual arriba a ser ministre, o per l'esmentada assemblea de parlamentaris reunida a Barcelona). L'apogeu segueix essent de col·laboració i de contactes, com es fa evident en les directrius per a l'ensenyament del català i del castellà i en la presència de ministres catalans en el govern central.

7.3 La Universitat forneix dades per a una interpretació, en tres etapes, de la qüestió (lingüística, cultural i política) que s'ha suscitat aquí, etapes que corresponen curiosament i exacta a les tres èpoques esmentades.

En l'època de l'entusiasme. L'any 1903 se celebra el I Congrés Universitari Català a Barcelona. És el moment de fer-ho tot, i d'aquesta manera es dedicaren esforços per organitzar una universitat catalana autònoma, com a reacció instintiva a unes estructures que es consideraven estèrils. Atès que el Ministeri rebutjà la incorporació de disciplines catalanes als plans d'estudis vigents, foren fundats els Estudis Universitaris Catalans, que publicaren una revista amb el mateix títol, a partir de 1907.

En l'època de treball i de reflexió. El II Congrés Universitari Català, reunit a Barcelona el 1918, tractà del mateix tema a consciència, amb tal perfecció que el projecte que en resultà (1919) serví, amb lleugeríssimes modificacions, per a establir l'estatut de la Universitat Autònoma de Barcelona (1933), malgrat que havien passat 15 anys.

En l'apogeu. El 1933 es creà, per decret específic, la Universitat Autònoma de Barcelona, regida per un Patronat de deu persones (cinc nomenades pel Govern de la República i cinc pel de la Generalitat). El Patronat es reunia ara a Barcelona ara a Madrid. La Universitat de 1933 fou un model, que encara avui és objecte d'admiració, gràcies al qual la Universitat de Barcelona atenyé nivells abans insospitats en la docència, en la recerca i en l'encarnació de la societat.

8. Conclusions

a) Existeix un paral·lelisme entre normalització lingüística i nacionalisme a Catalunya. Tot i que això ja era d'esperar, no crec que sigui inútil de constatar-ho. Les dues línies es corresponen en els fets, en les actituds i en el to.

b) El nacionalisme sempre ha tingut en compte la llengua de la comunitat per la realització de la qual lluita, i així se n'ha fet en tot moment el seu defensor acèrrim.

c) Semblantment, la llengua sempre ha estat la base del desenvolupament del nacionalisme, el qual, fent-la servir, se n'ha vist reforçat.

d) Pel que hem dit, les reaccions contra el nacionalisme senten una rancúnia especial contra la llengua, de manera que llurs primeres accions en cada cas es dirigeixen contra la llengua i les seves manifestacions. La cosa és òbvia: si hom reconeix en la llengua un dels suports essencials del nacionalisme, la millor manera d'enfonsar-lo serà anihilar prèviament la llengua.

e) El punt anterior s'explica perquè la llengua sempre és allò que fa el nacionalisme més punyent. (Així, en altres terres d'Espanya amb un fort sentiment particularista, com, per exemple, Aragó, el nacionalisme és sistemàticament menys estrident que a Catalunya, per la manca d'una llengua específica —ja que només s'hi poden enregistrar regionalismes lingüístics, que ja no irriren, sinó que més aviat cauen bé a la resta d'Espanya).